

Sygn. akt II CSK 14/13

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 26 września 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Barbara Myszka (przewodniczący)

SSN Maria Szulc

SSN Kazimierz Zawada (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa I. C. – T.

oraz Z. C. – H.

przeciwko Skarbowi Państwa - Wojewodzie [...]

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 26 września 2013 r.,

skargi kasacyjnej powódek

oraz skargi kasacyjnej strony pozwanej

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 24 maja 2012 r.,

- 1) oddała obie skargi kasacyjne,**
- 2) koszty postępowania kasacyjnego między stronami
wzajemnie znosi.**

UZASADNIENIE

I. C.-T. w pozwie skierowanym przeciwko Skarbowi Państwa - Wojewodzie [...] wystąpiła o zwrot nieruchomości o powierzchni 471 ha położonych w Gminie B., stanowiących dawny majątek ziemski C. oraz o ustalenie, że majątek ten nie został przejęty na własność Skarbu Państwa.

W sprawie dwukrotnie orzekał już Sąd Okręgowy oraz Sąd Apelacyjny, a raz Sąd Najwyższy. Wyrokiem z dnia 8 lipca 2009 r. Sąd Okręgowy oddalił powództwo. Apelację od tego wyroku Sąd Apelacyjny oddalił wyrokiem z dnia 3 grudnia 2009 r. Orzekając ponownie, po uchyleniu przez Sąd Najwyższy w dniu 6 października 2010 r. (II CSK 2010) wyroku z dnia 3 grudnia 2009 r., Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 13 stycznia 2011 r. uchylił wyrok Sądu Okręgowego z dnia 8 lipca 2009 r. i przekazał sprawę temu Sądowi do ponownego rozpoznania.

W toku ponownego rozpoznania sprawy przez Sąd Okręgowy powódki, I. C.-T. oraz Z. C. – H., określiły swoje żądanie jako zmierzające, po pierwsze, do ustalenia, że dawny majątek ziemski C. nie został przejęty na własność Skarbu Państwa na podstawie dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz.U.1945.3.13 ze zm. - dalej: „dekret o reformie rolnej”), po drugie, do wydania nieruchomości stanowiących oznaczone działki objęte księgą wieczystą nr [...] (o łącznej powierzchni 72, 3254 ha), księgą wieczystą nr [...] (o łącznej powierzchni 72, 3254 ha), jak i nieruchomości, dla której nie jest prowadzona księga wieczysta (o powierzchni 0,4100 ha), oraz, po trzecie, do zasądzenia na wypadek nieuwzględnienia roszczeń o wydanie nieruchomości odszkodowania w kwocie 111 192 440 zł na rzecz I. C.-T. i w kwocie 61 773 538 zł na rzecz Z. C.-H.

Wyrokiem z dnia 23 stycznia 2012 r. Sąd Okręgowy tak ujęte powództwo oddalił.

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 24 maja 2012 r. zmienił wyrok Sądu Okręgowego z dnia 23 stycznia 2012 r. w ten sposób, że ustalił, iż zespół dworsko-parkowy, składający się z dworu i parku, stanowiący część dawnego majątku C., a

obecnie część nieruchomości, dla której Sąd Rejonowy w G. prowadzi księgę wieczystą nr [...], nie przeszedł na własność Skarbu Państwa na podstawie art. 2 dekretu o reformie rolnej; poza tym apelacje powódek oddalił.

Z dokonanych w sprawie ustaleń wynika, że spadek po zmarłym w 1938 r. T. C., właścicielu majątku C., nabył jego syn, Z. J. C. (ojciec powódek). Na podstawie zaświadczenia Prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego z dnia 23 sierpnia 1946 r. stwierdzającego, że do majątku ma zastosowanie art. 2 dekretu o reformie rolnej, wpisany został do księgi wieczystej jako właściciel majątku Skarb Państwa. W zaświadczeniu błędnie wymieniono jako dotychczasowego właściciela T. C. Powódki są spadkobierczyniami zmarłego w 1949 r. podczas przesłuchań prowadzonych przez UB Z. J. C. i jego syna, zmarłego w 2008 r.

Majątek C. składał się z zespołu dworsko-parkowego, części dworsko-folwarcznej, użytków rolnych, ogrodów, sadów, lasów.

W dniu 15 czerwca 2007 r. I. C.-T. w imieniu własnym i pozostałych spadkobierców wystąpiła z wnioskiem do Wojewody [...] o stwierdzenie, że zespoły dworsko-parkowy i dworsko-folwarczny nie podpadają pod działanie art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej. Postępowanie w tej sprawie Wojewoda decyzjami z dnia 24 marca 2010 r. i 30 kwietnia 2010 r. umorzył uznając, że do orzekania o prawach rzeczowych osób pozbawionych nieruchomości w ramach reformy rolnej właściwe są sądy powszechne.

W 2010 r. I. C.-T. wytoczyła ponadto powództwo o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym. Powództwo to zostało nieprawomocnym wyrokiem Sądu Rejonowego oddalone. Następnie postępowanie w tej sprawie zawieszono do czasu rozstrzygnięcia niniejszej sprawy.

Sąd Apelacyjny uznając w wyroku z dnia 24 maja 2012 r. dopuszczalność orzekania przez sądy powszechne w sprawach o ustalenie, czy określone nieruchomości podlegały dekretowi o reformie rolnej, powołał się na związanie w tej kwestii wykładnią zawartą w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 października 2010 r.

Za zgodne z wiążącą w sprawie wykładnią Sądu Najwyższego, zamieszczoną w wyroku z dnia 6 października 2010 r., Sąd Apelacyjny uznał także

zajęte przez Sąd Okręgowy w wyroku z dnia 23 stycznia 2012 r. stanowisko, że przepisy dekretu o reformie rolnej stanowią element stanu prawnego i mogą być uznane za podstawę przejścia własności nieruchomości na Skarb Państwa. Powołując się na to stanowisko, Sąd Apelacyjny wyjaśnił, że własność nieruchomości spełniających przesłanki określone w art. 2 ust. 1 lit. e dekretu przechodziła na Skarb Państwa z mocy samego prawa. Decyzja organu administracyjnego do wywołania tego skutku była zbędna. Zaświadczenie Prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego z dnia 23 sierpnia 1946 r. nie było decyzją stwierdzającą ten skutek, a jedynie dokumentem stanowiącym podstawę wpisu w księdze wieczystej Skarbu Państwa jako właściciela. W konsekwencji podnoszone przez powódki nieścisłości i błędy w zaświadczeniu nie mogły mieć wpływu na ocenę zastosowania w sprawie art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej, stanowiącego w swym pierwotnym brzmieniu, że na cele reformy rolnej przeznaczone będą nieruchomości ziemskie o charakterze rolniczym stanowiące własność albo współwłasność osób fizycznych lub prawnych, jeżeli ich rozmiar łączny przekracza bądź 100 ha powierzchni ogólnej, bądź 50 ha użytków rolnych, a na terenie województw poznańskiego, pomorskiego i śląskiego, jeśli ich rozmiar łączny przekracza 100 ha powierzchni ogólnej, niezależnie od wielkości użytków rolnych tej powierzchni. Zastosowanie tego przepisu w sprawie zależało wyłącznie od tego, czy w chwili jego wejścia w życie w dniu 13 września 1944 r. nieruchomości wchodzące w skład majątku C. spełniały określone w nim przesłanki.

W ocenie Sądu Apelacyjnego, wysuwane przez powódki żądanie ustalenia, że majątek ziemski C. nie został przejęty na własność Skarbu Państwa na podstawie dekretu o reformie rolnej, zasługiwało na uwzględnienie w zakresie dotyczącym zespołu dworsko-parkowego. Użyty w art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej termin „nieruchomości ziemskie” oznaczał nieruchomości o charakterze rolniczym, tj. takie tylko, które mogły być wykorzystane do prowadzenia działalności wytwórczej w rolnictwie, w produkcji roślinnej, zwierzęcej lub sadowniczej. Dwór i park nie były wykorzystywane rolniczo. Pełniły wyłącznie funkcję mieszkalno-wypoczynkową. Tożsamość osoby właściciela dworu, parku i reszty majątku nie wystarczała do stwierdzenia istnienia między dworem i parkiem a resztą majątku związku funkcjonalnego. W konsekwencji, nie było podstaw do

objęcia działaniem art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej zespołu dworsko-parkowego. Istnienie interesu prawnego powódek w żądaniu ustalenia, że własność dworu i parku nie przeszła na Skarb Państwa, przesądził już Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 października 2010 r.

Natomiast lasy wchodzące w skład majątku C., jakkolwiek niebędące także nieruchomościami rolnymi, zostały znacjonalizowane z mocy art. 1 ust. 1. dekretu z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa (Dz. U.1944.15.82 ze zm. - dalej: dekret o przejęciu lasów). Ze względu na osobę właściciela tego majątku nie nastąpiło wyłączenie wchodzących w skład tego majątku lasów spod nacjonalizacji na podstawie art. 1 ust. 3 pkt b dekretu o przejęciu lasów.

Choć art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej, ani żaden inny przepis nacjonalizacyjny nie miał zastosowania do nieruchomości stanowiących zespół dworsko-parkowy, powódki nie mogły, w ocenie Sądu Apelacyjnego, dochodzić skutecznie wydania tych nieruchomości. Przeszkodą był brak legitymacji biernej po stronie pozwanego Skarbu Państwa - Wojewody [...]. W procesie windykacyjnym bierna legitymacja przysługuje osobie władającej faktycznie rzeczą, której spór dotyczy. Wskazane zaś nieruchomości znajdują się w faktycznym władaniu niepozwanego przez powódki Agencji Nieruchomości Rolnych.

Co do tych nieruchomości, które nie podlegały dekretowi o reformie rolnej, a mimo to zostały w ramach reformy rolnej przejęte we władanie Skarbu Państwa, nie mogło zostać uwzględnione również roszczenie odszkodowawcze. Nie można wykluczyć, że powództwo o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym zostanie uwzględnione. Dopóki zatem nie nastąpi rozstrzygnięcie sprawy o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym, nie można mówić o doznaniu przez powódki szkody w zakresie dotyczącym przedmiotu tej sprawy. Niezależnie od tego, Sąd Apelacyjny uznał za zasadny podniesiony przez stronę pozwaną zarzut przedawnienia dochodzonego przez powódki roszczenia o odszkodowanie. W sytuacji, gdy powództwo o roszczenie odszkodowawcze zostało wytoczone w 2010 r., roszczenie to niewątpliwie musi być

uznane za przedawnione, nawet przy najkorzystniejszym dla powódek liczeniu początku biegu przedawnienia.

Strona pozwana w skardze kasacyjnej zarzuciła wyrokowi Sądu Apelacyjnego w części uwzględniającej powództwo naruszenie art. 189 k.p.c., art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej w związku z § 44 pkt 2 i 3 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 1 marca 1945 r. w sprawie wykonania dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz.U.1945.10.51 ze zm. - dalej: „rozporządzenie z dnia 1 marca 1945 r.”), naruszenie art. 398²⁰ w związku z art. 189 k.p.c. oraz naruszenie art. 383 w związku z art. 321 § 1 k.p.c.

Powódki skarżąc ten wyrok w części oddalającej ich apelację przytoczyły jako podstawy kasacyjne naruszenie w różnych układach i powiązaniach przepisów art. 1 ust. 2 i art. 2 ust. 1 dekretu o reformie rolnej, przepisów art. 5, 6, 121 pkt 4, art. 223, 417 i 442 k.c., przepisu art. 7 ustawy z dnia 6 lipca 2001 r. o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju (Dz.U. 2001.97.1051), przepisów art. 2 § 1, art. 67 § 2, art. 213 § 1, art. 227, 228, 233 § 1, art. 278, 316, 328 § 2, art. 382, art. 386 § 4 i art. 391 § 1 k.p.c., przepisu art. 42 § 2 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. - Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 2013.427 ze zm. – dalej: „u.s.p.”), przepisów art. 2, 21 ust. 1, art. 32 ust. 2, art. 64 ust. 1 i art. 77 ust. 1 Konstytucji RP, przepisów art. 1a i art. 6 Traktatu z Lizbony zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz. Urz. UE 2007 C 306, s. 1 - dalej: „Traktat lizboński”), przepisu art. 14 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolnościach (Dz. U. 1993.61.284 ze zm.) oraz art. 26 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych (Dz. U. 1997.38.167).

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Z urzędu należało podjąć kwestię dopuszczalności w sprawie drogi sądowej (art. 398¹³ § 1 w związku z art. 379 pkt 1, art. 199 § 1 pkt 1 i art. 391 § 1 k.p.c.). W zakresie dotyczącym roszczenia windykacyjnego oraz roszczenia o odszkodowanie istnienie drogi sądowej jest oczywiste. Wyjaśnień wymagała jednak dopuszczalność rozpoznania przez sądy powszechne żądania powódek

o ustalenie, że dawny majątek ziemski C. nie został przejęty na własność Skarbu Państwa na podstawie dekretu o reformie rolnej.

O tym czy, dana nieruchomości lub jej część wchodziła w skład nieruchomości ziemskiej w rozumieniu art. 2 ust. 1 lit e dekretu o reformie rolnej orzekały i nadal orzekają na podstawie § 5 rozporządzenie z dnia 1 marca 1945 r. na zasadzie wyłączności organy administracji (uchwały składu siedmiu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 5 czerwca 2006 r., I OPS 2/06, i z dnia 10 stycznia 2011 r., I OPS 3/10, oraz uchwały Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2011 r., III CZP 121/10, i z dnia 18 maja 2011 r., III CZP 21/11). Jednakże w okresie, w którym Sąd Najwyższy orzekał w sprawie po raz pierwszy i dokonał w swym wyroku wiążącej Sąd Apelacyjny, zgodnie z art. 398²⁰ k.p.c., wykładni co do drogi sądowej, dotychczasowa linia orzecznictwa zarówno organów i sądów administracyjnych, jaki i sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego o wyłączności drogi administracyjnej w zakresie rozstrzygania w tym przedmiocie uległa załamaniu w następstwie postanowienia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 marca 2010 r., P 107/08. Pod wpływem poglądów wypowiedzianych w tym postanowieniu, odmawiającym dokonania kontroli zgodności z Konstytucją § 5 rozporządzenia z dnia 1 marca 1945 r. ze względu na „wyczerpanie się jego mocy obowiązującej” z chwilą zakończenia w latach czterdziestych i pięćdziesiątych działań związanych z przeprowadzeniem reformy rolnej, zapadły decyzje organów administracyjnych oraz wyroki sądów administracyjnych i sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego, uznające kompetencje sądów powszechnych do rozstrzygania w kwestii podlegania nieruchomości działaniu art. 2 ust. 1 lit e dekretu o reformie rolnej. Jakkolwiek w wyniku uchwały składu siedmiu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 10 stycznia 2011 r., I OPS 3/10, i powołanych wyżej uchwał Sądu Najwyższego doszło wkrótce do powrotu do wcześniejszej linii orzecznictwa o wyłączności drogi administracyjnej w tej materii, niektóre decyzje administracyjne umarzające postępowanie o stwierdzenie niepodlegania nieruchomości działaniu art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej ze względu na brak kompetencji organu administracyjnego stały się ostateczne, a wyroki sądów powszechnych zawierające rozstrzygnięcie w przedmiocie podlegania nieruchomości działaniu art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej -

prawomocne. W takich jednak przypadkach, w których - tak jak w niniejszej sprawie - organ administracyjny ostateczną decyzją umorzył postępowanie o stwierdzenie niepodlegania nieruchomości działaniu art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej ze względu na brak kompetencji do orzekania w tym zakresie, orzeczenie w tym przedmiocie przez sąd powszechny nie daje podstaw do uznania postępowania sądowego za nieważne z powodu braku drogi sądowej. Wynika to z art. 199¹ k.p.c. Według art. 199 § 1 pkt 1 k.p.c., sąd odrzuci pozew, jeżeli droga sądowa jest niedopuszczalna, ale art. 199¹ k.p.c. wprowadza od tego wyjątek: zastrzega, że sąd nie może odrzucić pozwu z tego powodu, iż do rozpoznania sprawy właściwy jest organ administracji publicznej lub sąd administracyjny, jeżeli organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uznały się w tej sprawie za niewłaściwe.

Sądy orzekające w sprawie były zatem, zgodnie z art. 199¹ k.p.c., nie tylko uprawnione, ale i zobowiązane do rozpoznania żądania powódek dotyczącego ustalenia, że dawny majątek ziemski C. nie został przejęty na własność Skarbu Państwa na podstawie dekretu o reformie rolnej (por. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia: 17 lutego 2010 r., IV CSK 345/09; 18 maja 2011 r., III CZP 21/11; 22 listopada 2012 r., II CSK 128/12).

Wydane w takich okolicznościach w postępowaniu sądowym rozstrzygnięcie o żądaniu ustalenia niepodlegania nieruchomości działaniu art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej zastępuje decyzje normalnie właściwego w tym zakresie organu administracyjnego. Po uprawomocnieniu się wiąże zatem analogicznie jak ostateczna decyzja właściwego organu administracyjnego wszystkie sądy i organy państwowe oraz organy administracji publicznej (art. 365 k.p.c.). W innych sprawach dotyczących nieruchomości objętych wskazanym rozstrzygnięciem należy w kwestii ich podlegania działaniu art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej przyjąć, że jest tak, jak wynika z tego rozstrzygnięcia. Okoliczność ta w sposób istotny rzutuje na ocenę istnienia w sprawie kwestionowanego przez stronę pozwaną interesu prawnego powódek w rozumieniu art. 189 k.p.c. w żądaniu ustalenia, że dawny majątek ziemski C. nie został przejęty na własność Skarbu Państwa na podstawie dekretu o reformie rolnej. To że wskazane rozstrzygnięcie niejako zastępuje decyzję właściwego organu administracyjnego i wiąże w innych sprawach przesądza o istnieniu interesu prawnego powódek w żądanym ustaleniu.

Podniesione w skardze kasacyjnej strony pozwanej zarzuty naruszenia art. 189 k.p.c. oraz art. 398²⁰ w związku z art. 189 k.p.c., łączone z brakiem interesu prawnego powódek w żądanym ustaleniu, nie mogły być więc uwzględnione.

Według art. 188 Konstytucji RP, o zgodności aktów normatywnych z Konstytucją orzeka Trybunał Konstytucyjny. W związku ze sformułowaną w Konstytucji zasadą, że organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa (art. 7) oraz niewskazaniem innych organów powołanych do rozstrzygnięcia o zgodności z Konstytucją, przyznana Trybunałowi kompetencja do orzekania o zgodności z Konstytucją ma charakter wyłączny; w rezultacie kompetencji takiej nie mają ani sądy powszechne, ani Sąd Najwyższy. Wskazany wniosek potwierdza art. 190 ust. 3 Konstytucji RP (por. orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia: 31 stycznia 2001 r., P 4/99; 4 grudnia 2001 r., SK 18/00; 6 listopada 2008 r., P 5/07; a także orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia: 6 listopada 2003 r., II CK 184/02; 16 kwietnia 2004 r., I CK 291/03; 10 sierpnia 2006 r., V CSK 248/06; 28 grudnia 2006 r., I CSK 321/06; 8 stycznia 2009 r., I CSK 482/08). Zgodnie z utrwalonym w orzecznictwie poglądem, każdy sąd uprawniony jest do samodzielnej oceny zgodności z Konstytucją i ustawą tylko przepisów rozporządzenia mogącego mieć zastosowanie w sprawie (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2008 r., III CZP 151/07).

W ramach kontroli, o której mowa w art. 188 pkt 1 Konstytucji RP, przedmiotem oceny mogą być wszelkie akty o mocy ustawy, a więc również rozporządzenia z mocą ustawy wydawane w okresie międzywojennym oraz - co szczególnie istotne w okolicznościach sprawy - dekrety z mocą ustawy wydawane w okresie PRL (por. postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 listopada 2001 r., SK 5/01). Oceny tej dokonuje się z punktu widzenia obecnie obowiązujących norm (wzorców) konstytucyjnych także wtedy, gdy jej przedmiotem są akty normatywne wydane przed wejściem w życie Konstytucji (por. postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 listopada 2006 r., SK 9/06).

W związku z tym, że nie doszło do uznania przez Trybunał Konstytucyjny przepisów dekretu o reformie rolnej stanowiących podstawę orzekania w sprawie za sprzeczne z Konstytucją, Sąd Apelacyjny trafnie, zgodnie z dotychczasowym

orzecnictwem, w tym z wcześniejszym wyrokiem Sądu Najwyższego w sprawie, zaliczył te przepisy do składników obowiązującego stanu prawnego. Nie powinno przy tym budzić wątpliwości, że - tak jak przyjął Sąd Apelacyjny - przejście na Skarb Państwa własności nieruchomości na podstawie art. 2 ust. 1 lit. b-e dekretu o reformie rolnej następowało z mocy samego prawa z chwilą wejścia w życie tego dekretu, tj. dnia 13 września 1944 r. (co do pewnych wyjątków od wskazanej daty wejścia w życie - nieaktualnych jednak w sprawie, zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2011 r.). Zajętego przez Sąd Apelacyjny stanowiska co do mocy obowiązującej art. 2 ust. 1 lit e dekretu o reformie rolnej i przejścia własności nieruchomości objętych zakresem jego zastosowania na rzecz Skarby Państwa *ex lege* z chwilą jego wejścia w życie nie mogły podważyć obszerne wywody powódek w skardze kasacyjnej mieszczące się w sferze ocen aksjologicznych i politycznych dekretu. W rezultacie nie mógł odnieść zamierzonego skutku cały zestaw zarzutów kasacyjnych powódek o naruszeniu przez Sąd Apelacyjny art. 1 ust. 2 i art. 2 ust. 1 dekretu o reformie rolnej, art. 2, 21 ust. 2, art. 32 ust. 2 i art. 64 ust. 1 Konstytucji RP, art. 6 k.c., art. 1a i art. 6 Traktatu lizbońskiego, art. 14 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolnościach oraz art. 26 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych w zakresie skierowanym na zakwestionowanie zastosowania art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej w odniesieniu nieruchomości stanowiących dawny majątek ziemski C. ze względu na błędy w zaświadczeniu Prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego z dnia 23 sierpnia 1946 r. i sposób korzystania z tych nieruchomości po ich przejściu.

Podstawę rozstrzygnięcia o żądaniu powódek dotyczącym ustalenia, że dawny majątek ziemski C. nie został przejęty na własność Skarbu Państwa powinien więc stanowić art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej odniesiony - tak przyjął Sąd Apelacyjny - do stanu istniejącego w dniu wejścia w życie tego dekretu.

Zarzuty powódek kwestionujące prawidłowość ustalenia stanu faktycznego stanowiącego podstawę zaskarżonego wyroku wskutek naruszenia art. 213 § 1, art. 233 § 1, art. 227, 278 i 382 k.p.c. są w istocie gołosłowne i tym samym oczywiście bezzasadne, co zwalnia od wyjaśnień, czy i w jakim zakresie naruszenie art. 233 § 1 i art. 382 k.p.c. może w ogóle stanowić podstawę kasacyjną (zob.

w związku z tą kwestią wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2013 r., IV CSK 269/12, oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 lipca 1999 r., I CKN 504/99).

Podobnie oczywiście bezzasadny jest w świetle ustalonej w orzecznictwie wykładni art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. (zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2012 r., III CSK 292/11) podniesiony przez powódki w skardze kasacyjnej zarzut naruszenia przez Sąd Apelacyjny art. 328 § 2 w związku z art. 316 k.p.c.

Za wynik nieporozumienia należy też uznać zawarty w skardze kasacyjnej powódek zarzut naruszenia art. 2 § 1 k.p.c. w związku z art. 42 § 2 u.s.p. i art. 386 § 4 oraz art. 391 § 1 k.p.c. przez nierozpoznanie istoty sprawy w zakresie ustalenia legalności przejęcia całego majątku ziemskiego. Nierozpoznanie istoty sprawy następuje w razie zaniechania zbadania przez sąd materialnej przesłanki żądania powoda, zazwyczaj na skutek bezpodstawnego stwierdzenia braku pozytywnej przesłanki jurysdykcyjnej - np. legitymacji procesowej lub interesu prawnego strony - lub przyjęcia istnienia tzw. negatywnej przesłanki jurysdykcyjnej - np. przedawnienia dochodzonego roszczenia - (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 2013 r., I CSK 156/13 i cytowane w nim orzecznictwo). W sprawie taka sytuacja w odniesieniu do żądanego przez powódki ustalenia legalności przejęcia całego majątku ziemskiego niewątpliwie nie wystąpiła. Sąd drugiej instancji zbadał materialną przesłankę żądania powódek w zakresie dotyczącym ustalenia, tyle tylko że jego wynik, z wyjątkiem dotyczącym zespołu dworsko-parkowego, nie był zgodny z oczekiwaniami powódek. Ale jak wynika z wcześniejszych wyjaśnień, niepomyślnie dla strony powodowej rozstrzygnięcie sądu po zbadaniu materialnej przesłanki żądania nie może być utożsamiane z nierozpoznaniami istoty sprawy.

Sąd Apelacyjny rozstrzygając na podstawie art. 2 ust. 1 lit. e o żądaniu powódek dotyczącym ustalenia, że cały dawny majątek ziemski C. nie został przejęty na własność Skarbu Państwa, mógł to żądanie, stosownie do wyników przeprowadzonego postępowania, w części uwzględnić, a w części oddalić. Częściowemu jedynie uwzględnieniu wskazanego żądania powódek nie stał na

przeszkodzie, wbrew zarzutowi podniesionemu w skardze kasacyjnej strony pozwanej, ani art. 189 k.p.c., ani art. 383 w związku z art. 321 § 1 k.p.c. Istotą zarzutu strony pozwanej jest odwołujące się do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 1998 r., II CKN 96/98, twierdzenie, że powództwo o ustalenie ze swej istoty nie może być uwzględnione jedynie częściowo. W zakresie ograniczonym do zespołu dworsko-parkowego mogłoby więc ono być uwzględnione jedynie w razie takiego jego ograniczonego ujęcia w pozwie. W sprawie jednak dopiero na etapie postępowania apelacyjnego można dostrzec wyraźne wnioski powódek odnoszące się do nieobjęcia działaniem art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej zespołu dworsko-parkowego, ale na tym etapie postępowania nie mogło już, w myśl art. 383 k.p.c., dojść do zastąpienia pierwotnego żądania powódek żądaniem dotyczącym tylko zespołu dworsko-parkowego. W ocenie strony pozwanej, Sąd Apelacyjny uwzględniając żądanie powódek częściowo - wyłącznie w odniesieniu do zespołu dworsko-parkowego - wydał zatem w istocie orzeczenie nie mieszczące się w granicach pozwu.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 1998 r., II CKN96/98, nie uzasadnia jednak takiego wniosku, jaki wyprowadza z niego strona pozwana. Myśl, która przyświecała temu wyrokowi jest całkowicie nieaktualna w okolicznościach niniejszej sprawy. W wymienionym wyroku Sąd Najwyższy przyjął, że jeżeli powód żąda ustalenia nieważności czynności prawnej, sąd nie może stwierdzić jej bezskuteczności. Uzasadnieniem dla takiego rozstrzygnięcia była odmienność obu sankcji, ich przynależność do różnych kategorii prawnych. Natomiast w sprawie chodzi o ten sam skutek prawny rozpatrywany w odniesieniu do określonego majątku, dlatego jego stwierdzenie co do części tego majątku niewątpliwie mieści się w granicach żądania obejmującego cały majątek.

Poza tym, rozpatrując zarzut podniesiony przez stronę pozwaną należy mieć na względzie, że w okolicznościach sprawy orzeczenie sądu w kwestii podlegania nieruchomości działaniu art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej zastępuje decyzję normalnie właściwego w tym zakresie organu administracyjnego. W orzecznictwie zaś sądów administracyjnych ukształtował się pogląd, według którego § 5 rozporządzenia z dnia 1 marca 1945 r. może stanowić podstawę do orzekania przez organ administracyjny nie tylko o tym, czy cała dana

nieruchomość wchodzi w skład nieruchomości ziemskiej, o której mowa w art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej, ale i o tym, czy część danej nieruchomości wchodzi w skład nieruchomości ziemskiej, o której mowa w art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej (zob. uchwały składu siedmiu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 5 czerwca 2006 r., I OPS 2/06, i z dnia 10 stycznia 2011 r., I OPS 3/10). Jak wiadomo, I. C.-T. wystąpiła w imieniu własnym i pozostałych spadkobierców z wnioskiem do organu administracyjnego o stwierdzenie, że pod działanie art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej nie podpadał m.in. zespół dworsko-parkowy, ale postępowanie w tej sprawie uległo umorzeniu ze względu na uznanie przez organ administracyjny braku swej właściwości. W tych okolicznościach niedopuszczalność uwzględnienia przez Sąd Apelacyjny żądanego przez powódki ustalenia jedynie w odniesieniu do zespołu dworsko-parkowego nie dałoby się pogodzić także z założeniami przyświecającymi art. 191¹ k.p.c., zakazującym sądowi odrzucenia pozwu z tego powodu, że do rozpoznania sprawy właściwy jest organ administracji publicznej, w przypadkach gdy organ ten uznał się za niewłaściwy w sprawie.

Do uwzględnienia przez Sąd Apelacyjny żądanego przez powódki ustalenia w części dotyczącej zespołu dworsko-parkowego nie było przeszkód nie tylko o charakterze procesowym, ale i materialnoprawnym. W orzecznictwie sądów administracyjnych zyskał przewagę, nawiązujący do wykładni zawartej w uchwale Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 września 1990 r., W 3/89, pogląd, zacieśniający pojęcie nieruchomości ziemskiej użyte w art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej do nieruchomości o charakterze rolniczym. Takie zacieśnienie wywodzi się z pierwotnego brzmienia art. 2 ust. 1 dekretu o reformie rolnej, wyraźnie wskazującego na nieruchomości ziemskie o charakterze rolniczym, oraz z deklarowanych w art. 1 ust. 2 tego dekretu celów reformy rolnej. Celom tym odpowiada przeznaczenie na potrzeby reformy rolnej tylko tych nieruchomości lub ich części, które były lub mogły być wykorzystane do prowadzenia działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej, zwierzęcej lub sadowniczej. Wszelkie zatem nieruchomości nie mające takiego charakteru, czyli nierolnicze, nie mieściły się w tak rozumianym pojęciu nieruchomości ziemskiej, użytym w art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej. Zespoły dworsko-parkowe oraz pałacowo-parkowe

niezwiązane funkcjonalnie z resztą nieruchomości o charakterze rolniczym zalicza się do nieruchomości nierolniczych. Uznaje się, że związek funkcjonalny zespołu dworsko-parkowego lub pałacowo-parkowego z resztą nieruchomości o charakterze rolniczym zachodził, gdy nie było możliwe prawidłowe funkcjonowanie gospodarki rolnej bez zespołu dworsko-parkowego lub pałacowo-parkowego. Przyjmuje się, iż do stwierdzenia takiego związku nie wystarczało istnienie powiązania podmiotowego, czyli przez osobę właściciela, ani powiązania terytorialnego lub finansowego. Jeżeli zatem wskazany związek funkcjonalny zespołu dworsko-parkowego lub pałacowo-parkowego z resztą nieruchomości o charakterze rolniczym nie zachodził, zespół dworsko-parkowy lub pałacowo-parkowy nie mieścił się, według tego nurtu orzecznictwa, w pojęciu nieruchomości ziemskiej w rozumieniu art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej i przepis ten nie miał do niego zastosowania. W uzasadnieniach orzeczeń sądów administracyjnych, dających wyraz prezentowanej wykładni art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej, podnosi się w szczególności, że przepisów tego aktu, o charakterze nacjonalizacyjnym, nie można interpretować rozszerzająco, wbrew ich znaczeniu wynikającemu z brzmienia, odwołując się do ówczesnych przesłanek politycznych. Nie do pogodzenia z zasadami sprawiedliwości społecznej, do których odwołuje się art. 2 Konstytucji RP, byłoby uwzględnianie przy wykładni art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej „zasad okresu państwa socjalistycznego wprowadzających ograniczenie prawa jednostki, w tym prawa własności”. Argumentu na rzecz odmiennej wykładni, rozciągającej pojęcie nieruchomości ziemskiej użyte w art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej na wszystkie nieruchomości wchodzące w skład danego majątku, a więc także na zespół dworsko-parkowy lub pałacowo-parkowy, nie może również dostarczać § 44 rozporządzenia z dnia 1 marca 1945 r., ponieważ rozporządzenie wykonawcze nie powinno pozostawać w sprzeczności z aktem, którego wykonaniu służy (zob. orzeczenia Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia: 7 maja 2009, I OSK 686/08; 23 czerwca 2009 r., I OSK 926/08; 10 stycznia 2011 r., I OPS 3/10; 8 marca 2011 r., I OSK 659/10; a także orzeczenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia: 17 listopada 2011 r., IV SA/Wa 951/11; 29 listopada 2011 r., IV SA/Wa 1147/11; 12 stycznia 2012 r., IV SA/Wa 1783/11).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w części ustalającej, że zespół dworsko-parkowy nie przeszedł na własność Skarbu Państwa na podstawie dekretu o reformie rolnej pozostaje w zgodzie z przedstawioną wyżej wykładnią art. 2 ust. 1 lit. e tego dekretu, przyjmowaną w orzecznictwie sądów administracyjnych, normalnie właściwych do orzekania w sprawach, których dotyczy § 5 rozporządzenia z dnia 1 marca 1945 r. Deklarowana w preambule Konstytucji RP zasada współdziałania władz przemawia za akceptacją tej wykładni także przez sądy powszechne w przypadkach, w których ich rozstrzygnięcia wkraczają, w okolicznościach objętych zakresem zastosowania art. 199¹ k.p.c., w materię należącą do właściwości organów i sądów administracyjnych. W związku z tym podniesiony w skardze kasacyjnej strony pozwanej zarzut naruszenia art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej w związku z § 44 pkt 2 i 3 rozporządzenia z dnia 1 marca 1945 r. należało uznać za bezzasadny.

Prawidłowo również Sąd Apelacyjny uznał, że ustalony w sprawie stan istniejący w dniu wejścia w życie dekretu o reformie rolnej oraz w dniu wejścia w życie dekretu o przejęciu lasów nie pozwalał na stwierdzenie, że własność innych niż zespół dworsko-parkowy nieruchomości objętych pozwem nie przeszła na Skarb Państwa. W odniesieniu do tych nieruchomości albo spełnione były przesłanki uzasadniające zastosowanie art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej, albo przesłanki uzasadniające zastosowanie przepisów dekretu o przejęciu lasów. W konsekwencji zarzuty kasacyjne powódek zmierzające do zanegowania rozstrzygnięcia Sądu Apelacyjnego w tej części (odnoszące się do przepisów dekretu o reformie rolnej i - w powiązaniu z nimi - do przepisów Konstytucji oraz aktów pochodzenia międzynarodowego) okazały się bezzasadne również w kontekście wspomnianych przesłanek, ocenianych przy uwzględnieniu stanu istniejącego w dniu wejścia w życie dekretu o reformie rolnej oraz dekretu o przejęciu lasów.

Wobec legalności przejęcia przez Skarb Państwa innych niż zespół dworsko-parkowy nieruchomości objętych pozwem nie mają oczywiście podstaw roszczenia windykacyjne powódek dotyczące tych nieruchomości, jak i roszczenia odszkodowawcze powódek wiązane z utratą tych nieruchomości, co czyni całkowicie bezprzedmiotowe w tym zakresie podniesione w skardze przez powódki zarzuty naruszenia przez Sąd Apelacyjny art. 5, 121 pkt 4, art. 223 i 417 k.c., art. 2 i 77

Konstytucji RP oraz art. 7 ustawy o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju.

Sąd Apelacyjny nie naruszył jednak tych przepisów, oddalając także roszczenie windykacyjne w odniesieniu do zespołu dworsko-parkowego i roszczenia odszkodowawcze łączone z utratą własności tego zespołu.

Sąd Apelacyjny trafnie stwierdził brak legitymacji biernej strony pozwanej o wydanie zespołu dworsko-parkowego. Zgodnie z art. 222 § 1 k.c., roszczenie windykacyjne przysługuje właścicielowi przeciwko osobie, która bez podstawy prawnej włada faktycznie jego rzeczą. Biernie legitymowany w sprawie o wydanie rzeczy osobie powołującej się na własność jest więc wyłącznie ten, kto rzeczą faktycznie włada (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia: 31 marca 2004 r., II CK 102/02; 30 września 2004 r., IV CK 21/04; 18 marca 2005 r., II CK 526/04). Z dokonanych w sprawie ustaleń wynika, że zespół dworsko-parkowy znajduje się we władaniu Agencji Nieruchomości Rolnych, która jest odrębnym od Skarbu Państwa podmiotem prawnym (zob. art. 3 ustawy z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa, Dz. U. 2012.1187 ze zm., a z orzecznictwa - uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 1994 r., III CZP 189/93). Ona więc, a nie Skarb Państwa - Wojewoda [...], powinna być pozwana przez powódki, powołujące się na swój tytuł własności, o wydanie zespołu dworsko-parkowego. Ze względu na odrębność podmiotową Agencji Nieruchomości Rolnych w stosunku do Skarbu Państwa w sprawie w zakresie dotyczącym roszczenia o wydanie zespołu dworsko-parkowego nie mógł mieć też zastosowania art. 67 § 2 k.p.c. Tym samym nie mogło dojść do jego - zarzucanego przez powódki - naruszenia przez Sąd Apelacyjny.

Powódki swoje roszczenia odszkodowawcze w zakresie odnoszącym się do zespołu dworsko-parkowego łączą - tak jak i co do pozostałych nieruchomości objętych pozwem - z utratą własności. W sprawie jednak okoliczność ta nie została wykazana. Po ustaleniu, że zespół dworsko-parkowy nie przeszedł na własność Skarbu Państwa na podstawie art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej nieprzysługiwanie obecnie powódkom jego własności nie można uznać za przesądzone. Same zresztą powódki powołują się na swój

tytuł własności do niego, występując z roszczeniem windykacyjnym oraz pozwem o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym (art. 10 u.k.w.h.). Należy zgodzić się z Sądem Apelacyjnym, że dopóki nie nastąpi rozstrzygnięcie wszczętej przez powódki sprawy o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym, nie można mówić o doznaniu przez powódki szkody, wyrażającej się utratą własności objętego tą sprawą zespołu dworsko-parkowego. Można ponadto zauważyć, że po podjęciu postępowania w tej sprawie Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 1 lutego 2013 r. uchylił wyrok Sądu Rejonowego, którym powództwo o uzgodnienie treści księgi wieczystej zostało oddalone.

Wobec braku w sprawie podstaw do stwierdzenia mogącej uzasadniać dochodzone odszkodowanie szkody, wyrażającej się utratą własności zespołu dworsko-parkowego, za bezprzedmiotowe należy uznać rozpatrywanie podniesionego przez powódki w skardze kasacyjnej zarzutu naruszenia art. 417 k.c. w związku z art. 2 i 77 Konstytucji RP oraz art. 7 ustawy o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju przez ich niezastosowanie, mimo wystąpienia tzw. zaniechania legislacyjnego (co do kwestii tego zaniechania w związku z ostatnio powołanym przepisem zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2012 r., I CSK 59/12, oraz uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2012 r., III CZP 94/12), a tym bardziej dotyczących biegu przedawnienia dochodzonego roszczenia o odszkodowanie zarzutów naruszenia art. 5, 121 pkt 4 i 442 k.c.

Ze względu na bezzasadność obu skarg kasacyjnych orzeczono jak w sentencji (art. 398¹⁴ k.p.c.).

